

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 32

2016

Београд

Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Дејан Радичевић

Редакциони одбор: Гордана Јеремић, Наташа Миладиновић-Радмиловић, Ђорђе Јанковић, Војислав Ђорђевић (секретар), Андреј Обломски (Москва), Анастасиос Антонарас (Солун), Роберт Вејлон (Ан Арбор)

За издавача: Адам Црнобрња

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд

Лектура и коректура: Александра Шуловић

Лектура текста на енглеском: Драган Марјановић

Прелом: Кристијан Релић

Штампа: Colorgrafx, Београд

ISSN 0352-5678

УДК 902/904

JOURNAL OF SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dejan Radičević

Editorial board: Gordana Jeremić, Nataša Miladinović-Radmilović, Đorđe Janković, Vojislav Đorđević (sekretar), Andrey Oblomsky (Moscow), Anastassios Antonaras (Thessaloniki), Robert Whallon (Ann Arbor)

Publisher's representative: Adam Crnobrnja

Journal of Serbian Archaeological Society is a peer-reviewed periodical published annually by: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia

Proof reading: Aleksandra Šulović

Proof reading (english text): Dragan Marjanović

Layout: Kristijan Relić

Printed by: Colorgrafx, Belgrade

Штампање часописа финансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије.

The Journal was published with financial support of the
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

МОТИВ *ADVENTUS* КАО ТЕМА РЕВЕРСНИХ ПРЕДСТАВА НА НОВЦУ И МЕДАЉОНИМА ДОБА ПРИНЦИПАТА

Мирјана Војвода

Археолошки институт, Београд

Марија Јовић

Нишка Бања

e-mail: mirjana.vojvoda@gmail.com | Оригинални научни рад

Примљено: 29. 6. 2016. | УДК: 904:737.1.032.044"652"

Прихваћено: 1. 12. 2016. | 94(398)"00/02"

Апстракт: *Adventus* мотиви на новцу и медаљонима обележавају улазак цара у престоницу, приликом инвеституре, повратка са путовања или ратног похода. У последњем случају у питању је победнички адвентус, а реверсне представе које их илуструју током III века постају све развијеније и свечаније, са већим бројем особа у пратњи цара и Викторијом, која предводи процесију. Церемонија адвентуса имала је посебан значај и у неку руку била је блиска тријумфу, али се не може поистоветити са њим. Мотив се на новцу појављује од Августа до средине V века. Пратећа легенда први пут се појављује на Трајановом новцу. Поједини мотиви без легенде, од Августа до Тита, остављају простор за извесну сумњу у тачно опредељење, мада свечана нота приказаног геста упућује на адвентус мотив.

Кључне речи: *Adventus*, новац, медаљони, Римско царство, принципат

Adventus је представљао свечани улазак цара у Рим, приликом инвеституре, повратка са путовања или ратног похода. Такође, могао се односити и на царев долазак у неки од већих провинцијских градова. У сваком случају, церемонијом адвентус прослављан је срећан и сигуран долазак цара. Приликом ове церемоније, цареви су у град улазили најчешће на коњу, а тако су и представљени на реверсним представама, најчешће уз легенду *adventus augusti*.¹ Царев долазак у Рим или градове у провинцијама не може се одвојити од церемоније одласка (*profectio*). Ове две церемоније повезане су ритуалима жртвовања, јер се приликом одласка цара давало обећање да ће одређене жртве бити принете боговима по царевом повратку (Manders 2012, 71, ref. 35). Оба догађаја пратиле су велике прославе, а сведочанства о њима налазимо у књижевним изворима али и на новцу. Обе церемоније

¹ У неколико случајева забележен је адвентус пешке или на галији. (Hölscher 1967, 51–58).

омогућавале су да се цар представи поданицима на два начина – као приступачан владар и као врховни генерал. Важну улогу при томе имао је *mutatio vestis*, односно царева промена одеће, која је симболизовала прелаз између цивилног и војног аспекта – цара као првог грађанина и првог генерала (Lehnen 1997, 48; Lehnen 2001, 24–25).

Током прва два века забележене адвентус церемоније углавном су се односиле на Рим, ако се изузму бројна Хадријанова путовања и адвентуси забелжени у скоро свим деловима Царства. У Риму је ритуал почињао приношењем жртве на Капитолу, док је место другог или трећег жртвовања зависило од руте церемоније, која се разликовала од цара до цара.² У провинцијским градовима церемонија адвентуса почињала је свечаним дочеком цара испред капија украшеног града. Грађани су у овим приликама носили маслинове и палмине гране, тамјан, статуе божанстава и уз покличе поздрављали цара (MacCormack 1972, 721, 723, 725). Све то је било праћењем приношењем жртава и циркуским играма (MacCormack 1972, 723, ref. 12–14; Klose 2015, 100). Најчешће су одржавани и састанци са градским већницима, на којима је цар, као добротвор и спасаца, испуњавао њихове захтеве и жеље. Одржавање наведених церемонија било је важно, јер би, поред повластица које би градови добили, цар постао њихов заштитник, због чега је владало мишљење да се непријатељ неће усудити да га нападне.

Adventus се, као срећан и веома важан догађај, јавља као реверсни мотив на новцу и медаљонима, условно почевши од Августа, сигурно од Трајана, па све до средине V века. Током прва два века основна иконографска схема приказује цара на коњу, подигнуте десне руке у знак захвалности за овације које су му упућене.³ Од времена Септимија Севера мотив се све више доводи у везу са резултатима царевих војних похода и поприма форму тријумфалног адвентуса. Иако тријумф и адвентус нису сматрани једнакима, царски адвентус током III века био је прихваћен као обележје победе (Brilliant 1963, 175). Почетном мотиву цара на коњу, с подигнутом десном руком, придодати су војници у пратњи, чиме се истицао војни аспект адвентуса. Оваква иконографска схема преузета је са *profectio* типова из II века (Војвода 2011, 34–35). Од Гордијана III овој већ развијеној композицији до-

² На пример, 28. марта 38. г. Гај другу жртву приноси *ante templum novum*; Нерон 11. септембра 59. г. другу жртву приноси на Августовом форуму, а трећу *ante domum Domitianam* (Agera 2009, 88).

³ Изузетак представља медаљон Трајана са представом адвентуса у коме цара предводи Фелицитас (види доле).

даје се и Викторија која предводи цара,⁴ да би до краја III века адвентус мотив постао још свечанији уз додавање све више фигура које учествују у процесији. При томе треба нагласити да се и даље, упоредо с поменутима, кују и мотиви цара на коњу, с подигнутом десном руком и с копљем у левој. У званичној царској пропаганди наглашавање харизматичног лика био је примарни задатак уметника, који се ослањао на познату традицију царских портрета на коњу као нумизматичких или скулптуралних типова. Сједињавање коњаничке статуе са карактером *adventus* мотива водило је до развитка представе коњаника као израза моћног величанства (Brilliant 1963, 174).

Од Августа до Тита сусрећемо се са реверсним мотивима цара на коњу, с подигнутом десном руком. Међутим, неки од њих и даље остављају простор сумњи у њихово приписивање *adventus* или *profectio* мотиву. На пример, на Августовим ауреусима издатим између 32. и 29. г. п. н. е., уз легенду CAESAR DIVI F, цар је приказан како јаше на коњу, док су карактеристичним гестом подигнуте десне руке наглашени његова моћ и ауторитет (RIC I, 59, no. 262) (Т. I/1). Серија са легендом CAESAR DIVI F вероватно је кована непосредно пре Акцијумске битке, за потребе плаћања војске, на шта упућује садржај реверсних мотива који не прослављају победу, већ пре представљају Августа као лидера који обећава победу и мир, за разлику од наредне серије са легендом IMP CAESAR (с. 29–27. г. п. н. е.), чије реверсне представе често алудирају на победу над Антонијем (RIC I, 30–31). С обзиром на ове аргументе, вероватније је да поменута представа илустурује његов *profectio* или чак *adlocutio*.

Сличну недоумицу сусрећемо и у раним шпанским и галским као и нешто мало каснијим римским емисијама Галбе. Јављају се у неколико варијанти аверсних представа: 1) Галба у војничком оделу јаше налево, подигнуте десне руке, отворене шаке (RIC I, 232, nos. 1–3; RIC I, 237, no. 93); 2) цар јаше надесно, у десној руци држи копље којим замахује (RIC I, 236–237, nos. 85–92) и једина реверсна представа 3) фигура у војничком оделу јаше надесно, подигнуте десне руке, уз легенду IMP (RIC I, 237, no. 145). Другу наведену представу у сваком случају можемо одбацити као адвентус, с обзиром на то да коњаник носи копље у руци. Фигура на трећој представи раније је тумачена као Галба (BMC I, 312, no. 21), док је у најновијем референтном каталогу (RIC I) одређена као персонификација Галије. Ово поново доводи

⁴ Мотив цара на коњу којег предводи Викторија појављује се на медаљонима Александра Севера уз легенду *profectio avg.* Такав мотив нешто касније поновио је и Гордијан III, али уз легенду *victoria augusti*, да би након тога овом мотиву била придодата и легенда *adventus avg.*

у питање детерминацију представе у адвентус мотиве, мада легенда IMP, по нашем мишљењу, пре упућује на старо тумачење и представу Галбе. Остаци први наведени примери шпанске ковнице и оних галских са пратећим аверсним легендама SER GALBA IMP или GALBA IMP (Т. I/2–4). Галбина подигнута рука и отворена шака представљају иконографску новину. Његов успех заснивао се на јаком војном положају проконзула у Шпанији, па би коњаничка фигура била довољно алегорична за његов *imperium* и служила би као нумизматичка инсигнија за његове војнике током војних похода у Шпанији и Галији. Раширена шака представља општи позив којим се охрабрују све његове присталице, док одсуство кратког копља може изражавати жељу за мирољубивом реконструкцијом државе коју је Галба обећавао кроз легенде на новцу (Brilliant 1963, 86). У сваком случају, наведени примери датовани од априла до краја 68. г. и даље остају нејасни у смислу опредељења *adventus* или *profectio* мотиву. Галбу је 8. (?) јуна 68. г. признао Сенат, након чега се он запутио у Рим. Његов улазак у престоницу није сасвим прецизно забележен, али познато је да се одиграо септембра или октобра исте године (Kienast 2010, 102). Уколико су наведени примерци били ковани ближе овом датуму, могли би да подразумевају адвентус.

Августовом и првој варијанти Галбе, слични су и Веспасијанови денари са легендом IMPER и представом цара с подигнутом десном руком, на коњу у галопу (RIC II.1, 158, no. 1368) (Т. I/5). Ови денари припадају „неодређеним и раним војним емисијама” (група 4) кованим с. 69–71. г. Веспасијан је, као император, први пут ушао у Рим 1. октобра 70. г. (Kienast 2010, 108), те и у овом случају детерминација мотива адвентусу остаје у сфери претпоставки. У примеру ауреуса и денара кованих 73. г. под Веспасијаном за Домицијана, на којима је приказан цезар како јаше на коњу и носи скиптар с људском главом на врху, морамо показати већу опрезност (RIC II.1, 97, nos. 538–541) (Т. I/6). У том случају највероватније се ради о приказу јудејског тријумфа Веспасијана и Тита јуна 71. г., у коме је учествовао и Домицијан, али не у кочији, него на коњу (Suet. Domit. 2). На овај начин сугерисан је улазак цезара у ред успешних. Мотив изражава снагу, јер га положај на коњу води у будућности до положаја команданта, што је наглашено и подигнутом руком. На сестерцијусима кованим 80–81. г. у време самосталне Титове владавине, приказан је цар на коњу, како држи скиптар и прима палатијум од Роме, која десну ногу држи на глобу (RIC II.1, 209, nos. 166–167) (Т. I/7). За ову представу можемо рећи да изражава његов адвентус након инвестиуре. Новог цара поздравља Рома, која му указује поверење и предаје у руке симбол вечног Рима.

На медаљонима Трајана, кованим између 103. и 111. г., коначно се први пут сусрећемо с легендом ADVENTVS AVG, која пружа објашњење. На реверсу медаљона приказан је Трајан у војничком оделу, на коњу, предводи га Фелицитас, која носи кадуцеј и рог изобиља, три војника су у пратњи иза коња (Gneschi I, 44, no. 1; II, 3, no. 1) (Т. I/8). Цар улази у Рим, на коњу, с копљем у руци, окружен војницима, док његов срећан повратак предводи Фелицитас. Ово је комеморација свечаног победоносног уласка најбољег принцепса у престоницу после срећног окончања дачких ратова, што држави обећава благодатање.

У ковању Принципата најбројнији су Хадријанови *adventus* типови, што не чуди с обзиром на његова позната и дуга путовања широм Царства. При томе, његови доласци у престоницу разликују се од долазака у градове провинција. Први адвентус Хадријана у Рим после инвеституре био је 9. јула 118. г. (Kienast 2010, 128) и забележен је одговарајућом представом на сестерцијусима кованим 118. г. (RIC II, 408, no. 547) (Т. I/9). Цар је приказан у тоги, као принцепс, стоји и рукује се са Ромом, која седи на оклопу и изражава му добродошлицу, уз легенду ADVENTVS AVG. Важно је скренути пажњу на то да се цар, приликом адвентуса, појавио у престоници као принцепс, а не као император. Приклањање Хадријана улози принцепса, уместо улози императора, убрзо је било потврђено његовом политиком.

Честа Хадријанова путовања и доласци у различите провинције забележени су познатом *adventus* серијом у свим номиналима сенаторског ковања, кованим између 134. и 138. г. Приказан је царски долазак у 16 провинција и Италију, док је од градова посебно издвојен долазак у Александрију. Иконографска схема била је иста, чиме је наглашена Хадријанова жеља за равноправношћу Италије и провинција. Цар је приказан у тоги, с подигнутом десном руком, у левој држи свитак, док је са десне стране персонификација одређене провинције, која у десној руци држи патеру из које приноси жртву на олтар постављен између две фигуре, а крај олтара је жртвена животиња. Легенда је иста, мења се само име провинције, нпр. ADVENTIVI AVG ITALIAE/IVDAEAE/MACEDONIAE итд. Свака провинција представљена је својим локалним обележјима – одећом или атрибутима које држи. Италија рогом изобиља (RIC II, 454, nos. 888) (Т. I/10); Африка носи слонову кожу преко главе и држи класје или стандард (RIC II, 451, nos. 872–875) (Т. I/11); Арабија држи свежањ цимета (?) (RIC II, 452, nos. 878–879) (Т. I/12); Азија има корону муралис на глави и држи скиптар (RIC II, 452, no. 880); Битинија има корону муралис на глави и држи крму као симбол

поморске моћи (RIC II, 452, no. 881); Британија је без додатих атрибута (RIC II, 453, no. 882); Киликија на глави има шлем и држи стандард (RIC II, 453, no. 883) (Т. I/13); Галија је такође без атрибута (RIC II, 453, no. 884); Шпанија држи гранчицу (RIC II, 453, nos. 886–887); Јудеја држи купу (?), поред персонификације налазе се два или три дечака са палминим гранама, чиме се наглашава увођење младих у религију (RIC II, 454, nos. 890–894) (Т. II/14); Македонија је обучена у кратку тунику и држи штап (RIC II, 454–455, nos. 895–896); Мауретанија је у краткој туници, држи вексилум или класје, у једном случају има слонову кожу на глави (RIC II, 455, nos. 897–902) (Т. II/15); Мезија је такође одевена у кратку тунику, са стрелама, луком и тоболцем као типичним оружјем у провинцији (RIC II, 455, no. 903); персонификација Норика носи шлем на глави и држи вексилум (RIC II, 456, no. 904); Фригија носи препознатљиву капу и држи криви мач (RIC II, 456, no. 905); Сицилија са трискелионом на глави држи класје (RIC II, 456, no. 906) (Т. II/16); Тракија је одевена у кратку тунику, али без атрибута (RIC II, 456, no. 907); и на крају, долазак у Александрију, представљен је двома различитим представама. Уобичајен је тип где персонификација држи торбицу за новац као симбол благостања и друга где су приказани Серапис и Изиде како дочекују Хадријана и Сабину у рукују се с њима преко олтара (RIC II, 451–452, nos. 876–877).

Хадријан је увек представљен с подигнутом десном руком у гесту којим налаже да се ритуал обави, с друге стране, персонификација провинције врши либацију из патере на олтар, поред кога у већини случајева лежи и жртвена животиња. Од уобичајене схеме одступају два примерка: Александрија и Јудеја. Код примера Александрије два велика египатска божанства желе добродошлицу цару и царици. Могуће је да је посета Александрији повезана с неком посебном комеморацијом (ВМС III, clxxii). Познато је да је Хадријан посетио Александрију јула/августа 130. г. (Kienast 2010, 129). Кад је реч о Јудеји приказаној у пратњи деце, постоје мишљења да се ради о алузији на нову Јудеју, са њеном све већом популацијом, коју Хадријан подржава у свом новом Јерусалиму, колонији *Aelia capitolina* (Strack P.L, Teil II, 162). Од свих наведених провинција, само су Африка, Шпанија, Италија и Александрија заступљене и у царском ковању (RIC II, 376, nos. 315–320). Нису најјаснији разлози за одсуство неких важних провинција, као што је на пример Сирија, где је Хадријан управљао војском у време Трајанове смрти. Хадријанов адвентус у Рим 134. г., након његовог другог великог путовања по провинцијама, забележен је одговарајућим мотивом на сестерцијусима. Приказана је Рома која стоји и рукује се са царем (RIC

II, nos. 740–742). Рома, за разлику од представе са почетка владавине, када седи, овога пута дочекује Хадријана на ногама и исказује му добродошлицу. Гест *dextrarum iunctio* носи велику ритуалну симболику, повезану са заклетвом, хармонијом, слогом, односно са концепцијама Фидес и Конкордија.⁵

Слична, *dextrarum iunctio* сцена, појављује се и на сестерцијусима Луција Вера кованим 167. г., након тријумфа над Парћанима у јесен претходне године. Рома седи, држи копље, док јој нога почива на глобу; рукује се са Вером, који стоји одевен у војничко одело и држи свитак (RIC III, 329, no. 1463) (Т. II/17). Нога богиње на глобу потврђује светску доминацију коју јој је обезбедио цар.

На изузетном медаљону Марка Аурелија из 173. г., приказан је цар у војничком оделу како носи трофеј у процесiji, непосредно испред тријумфалног лука, у пратњи војника и Викторије, која га крунише, уз легенду ADVENTVS AVG (Gneschi II, 27, no. 2) (Т. II/18). То је време рата с Квадима и питање је да ли је Марко Аурелије уопште долазио у Рим у то доба. Мада постоје мишљења да је овај медаљон доказ кратке посете цара Риму пре нове кампање (Тоунбее 1986, 107). Легенда недвосмислено одређује представу као адвентус, док представа показује да се ради о тријумфалном адвентусу. Могуће је да прославља неку од остварених победа у Германском рату, која није била пресудна за његов коначни исход, у смислу *ovatio*. Знамо да је Марко Аурелије имао војни штаб у Сирмијуму од 173. до 175. г. (Kienast 2010, 138), те можемо претпоставити да је на медаљону приказан адвентус у Сирмијум након неке од победа у Германском рату. С друге стране, улога медаљона у пропаганди била је намењена уском кругу образованих људи блиских цару, генералима и високим државним чиновницима, који су се налазили и у Риму, али и у царском војном табору у Панонији. Могли бисмо да помислимо како је ковање медаљона са тријумфалним адвентусом требало утицајним људима у Риму да пренесе поруку о успеху цара на војном пољу и његовом недвосмисленом повратку у престоницу као победника.

Комодов ADVENTVS CAES након повратка из рата са Јазигима, забележен је представом на ауреусима кованим 175–176. г. Представљен је принц на коњу са подигнутом десном руком (RIC III, 263, no. 604) (Т2/19). Адвентус Комода у Рим након Другог германског рата, истовремено и његов први улазак у престоницу као цара, обележен је на сестерцијусима из 180. г., са легендом ADVENTVS AVG (RIC III, 401, no. 294). Представа је идентична оној цезарској – цар на коњу, с подигнутом десном руком.

⁵ О улози концепција Фидес, Конкордија и *dextrarum iunctio* у званичној царској пропаганди исказаној на новцу, cf. Војвода 2006, 63–104.

На медаљону Септимија Севера кованом 194. г. приказан је цар на коњу, с подигнутом десном руком, предводи га војник који носи вексилум, уз легенду *ADVETNTIVI AVG* (Gneschi, II, 73, no. 2) (Т. II/20). Представљен је адвентус у неки провинцијски град на Истоку. Аверсна легенда овог медаљона садржи *IMP III*, који је Север добио добио после Битке код Кизика средином јануара 194. г., док је *IMP IIII* добио после победе код Никеје почетком априла исте године. Приказан адвентус односи се на царев улазак у један од ова два града (*BMC V, sxxviii*). Победнички адвентус у Риму који се одиграо отприлике у другој половини 196. г. (Kienast 2010, 156) забележен је на ауреусима, денарима и сестерцијусима. Појављују се две различите представе: цар на коњу, с подигнутом десном руком, предводи га војник који води коња за узде (*RIC IV.1, 100, no. 73; 189, no. 719; Hill 1964, 19, no. 247; 19, no. 243*) (Т. III/21), и друга у чијој композицији недостаје војник (*RIC IV.1, 100, no. 74; 189, no. 718; Hill 1964, 19, no. 251; 19, no. 244*), обе са легендом *ADVENTIVI AVG FELICISSIMO*.

Адвентус у Рим након повратка из Сирије 202. г. обележен је посебном емисијом кованом тим поводом. Ауреуси и денари са легендом *ADVENT AVGG* ковани су за Севера и Каракалу, са два различитим представама: Север, Каракала и Гета на коњима у галопу, сваки с подигнутом десном руком (*RIC IV.1, 114, no. 177; 220, no. 56; Hill 1964, 27, no. 593; 27, no. 595*) и представом галије са веслачима, царем и стандардима (*RIC IV. 1, 114, no. 178; 221, no. 57; Hill 1964, 27, no. 594; 27, no. 596*) (Т. III/22). Израз активне династичке политике Септимија Севера очит је и на овом примеру, где се он појављује у пратњи синова приликом адвентуса. Наведени примери адвентуса галијом остају усамљени у римском царском ковању.

На медаљону Септимија Севера датованом у 207. г., на основу аверсне легенде *ADVENT AVG GALL PONT MAX TR POT XV COS III* забележен је адвентус у неки од градова у Галији. На реверсу је представа Севера на коњу, испред су војник који носи копље и штит и двојица са стандардима, у позадини се виде бедеми неког града, испод којих лежи персонификација реке (Gneschi II, 73, no. 1). У изворима није забележено да је Север 207. или претходне године посетио Галију. Тим пре је овај медаљон занимљивији, мада треба напоменути да се ради о једином примерку који је већ почетком 20. в. изгубљен и познат само из литературе.⁶

⁶ Њеки је напоменуо да је опис медаљона преузео из старије литературе и да га треба узети са опрезношћу (Gneschi II, 73).

Адвентус у Рим након британске кампање забележен је у ковању оба наследника, Каракала и Гете, на денарима кованим 211. г., са легендом *ADVENTVS AVGVSTI*. Обојица су приказана на коњу, с подигнутом десном руком, с тим што Каракала у левој држи копље, а Гета скиптар (RIC IV.1, 242, no. 212; 326, no. 84; Hill 2001, 30, no. 1196; 30, no. 1198).

Наредна забележена представа адвентуса јесте Елагабалов свечани улазак у Рим, први после инвеституре, који се догодио августа/септембра 219. г. На ауреусима и денарима уз легенду *ADVENTVS AVGVSTI* приказан је цар на коњу, с подигнутом десном руком, док у левој држи копље (RIC IV.2, 32, no. 57) (Т. III/23). Представе на бронзаном новцу разликују се само у детаљу – цар држи скиптар уместо копља (RIC IV. 2, 356, nos. 340–342). Идентично, са скиптром у левој руци, приказан је и Гордијан III на ретком ауреусу са легендом *ADVETNVS AVG* (RIC IV.3, 41, no. 247).

Од Филипа I представе царских адвентуса јављају се углавном у два вида упоредо: цар на коњу, подигнуте десне руке, с копљем у левој руци; или на динамичној представи победничког адвентуса цара на коњу, којег предводи Викторија, у пратњи су војници, а окружен је војним инсигнијама док тријумфално улази у престоницу. Прототип за други тип представља сцена са медаљона Гордијана III и легендом *VICTORIA AVGVSTI* (Gneschi II, 93, no. 54). Овај медаљон Гордијана III подсећа на победу у рату са Персијанцима, а вероватно наговештава и жељени повратак у Рим. У ковању Филипа I, поред прве варијанте представе (RIC IV.3, 71, no. 26), на медаљонима се јавља и други, развијени мотив. Филип I и Филип II представљени су на коњима у процесiji са војницима, предвођени Викторијом, уз легенду *ADVETNVS AVGG* (Gneschi II, 99–100, nos. 2–3). Медаљони су недатовани, али сасвим сигурно обележавају победнички адвентус након повратка из рата са Карпима у позно лето 247. г., јер Филип II носи титулу августа. Истој групи припада и медаљон са аверсном представом Филипа I и Отацилије Севере и истом реверсном представом (Gneschi III, 47, no. 3) (Т. III/24). Занимљив је зато што се први пут сусрећемо са представом женског члана породице у комбинацији са адвентусом мужа и сина.

У ковању Трајана Деција адвентус мотив појављује се више пута за самог цара, али и за чланове породице. У сваком случају, у питању је мотив цара на коњу, с подигнутом десном руком, док у левој држи скиптар. Адвентус Трајана Деција у Риму одиграо се јесени 249. г. (Kienast 2010, 204), што је забележено представама на ауреусима и антонинијанима кованим у Риму и Виминацијуму (RIC IV.3, 120, nos. 1–2; 124, no. 34). Деције

је у Риму дочекан с изузетним почастима као нови спаситељ који долази с дунавске границе. Представља и идеалан модел цара, а Сенат га поздравља као *felicio Augusto, melior Traiano*. Први Трајан је пренео римску врлину до обала Дунава, где је после жестоких сукоба с упорним непријатељем успео да придода Царству нову провинцију. Други Трајан доноси у тешким тренуцима исту наду у престоницу (САН XII, 165–166). Адвентус мотив са представом Деција на коњу кован је и за његову жену Херенију Етрусцилу (RIC IV.3, 120, no. 62). Слични мотиви ковани су и у име оба сина Херенија Етруска и Хостилијана (RIC IV.3, 140, no. 156; 146, no. 193). После херојске погибије Деција и његовог старијег сина Херенија Етруска у борби са Готима јуна 251. г., настао је мук и запрепашћење – први пут је један римски император пао на бојном пољу. Млађи Децијев син, Хостилијан, налазио се у Риму, а војска је прогласила за цара Требонијана Гала, намесника Доње Мезије, који је закључио мир с Готима и журно се вратио у Рим, у другој половини 251. г. Његов *adventus* забележен је на новцу представом цара на коњу (RIC IV.3, 160, no. 14; 167, no. 79). Требонијан Гал је Хостилијана усвојио и доделио му титулу августа, а свом сину Волузијану титулу цезара. Али Хостилијан је убрзо умро и Волузијан добија титулу августа (САН XII, р. 167–168). Заједнички адвентус Требонијана Гала и Волузијана бележе медаљони из 252. г., сценом у којој два августа предводи Викторија, а прате их војници који носе стандарде и вексилум (Gneschi II, 102, no. 1; 103, no. 1–2) (Т. III/25). Такође су посебно за Волузијана ковани антонинијани са адвентус мотивом младог августа на коњу (RIC IV. 3, 183, no. 214; 184, no. 224).

Медаљони из времена заједничке владавине Валеријана I и Галијена бележи ADVENTVS AVGG, два принцепса која у слози владају Истоком и Западом, како улазе у престоницу предвођени победничком Викторијом (Gneschi II, 105, no. 2; 106, no. 4) (Т. III/26). Галијенови медаљони с овом легендом приказују га с оба сина, Валеријаном II и Салонином, на коњима, у сличној сцени (Gneschi II, 107, no. 6). Као што је већ напоменуто, прва жена чија се биста појављује на аверсу у комбинацији са адвентус мотивом мужа и сина била је Отацилија Севера. У време Галијена први пут се Салонина појављује и на аверсној представи с мужем, али и на реверсној у адвентус композицији. Салонина је приказана на коњу, поред мужа, предводи их Викторија, а прате их војници, уз легенду ADVENTVS AVGG (Gneschi III, 59, no. 5) (Т. III/27).

На златним медаљонима Аурелијана, цар је приказан на коњу, без пратње, уз легенду ADVENTVS AVG (Gneschi I, 9, nos. 1–2). Указује на

његов први улазак у престоницу пошто га је војска у Сирмијуму прогласила царем. На ауреусима Проба, у сцени адвентуса, идентичној претходној, појављује се као иконографска новина представа палог непријатеља испод коња (RIC V.2, 20, no. 2). Пратећа легенда је такође нешто измењна, сада се у њој појављује име цара: ADVENTVS PROBI AVG. На медаљонима Проба појављује се адвентус сцена у којој је цар на коњу, предвођен Викторијом, а прати га војник (Gneschi II, 116, no. 6) (Т. III/28).

Представе адвентуса у композицији с Викторијом предводницом и војницима у пратњи забележене су још и на медаљонима: Клаудија Готског (Gneschi II, 112, no. 1), Тацита (Gneschi II, 114, no. 3), Кара, Карина и Нумеријана (Gneschi II, 123, no. 1).

Почев од једноставних представа цара на коњу, с подигнутом десном руком, од Гордијана III па све до краја Принципата, мотив у којем Викторија предводи цара и војнике усвојен је као доминантан за *adventus* мотив. Већ смо напоменули условљеност *profectio* и *adventus* мотива крајем 1. и током 2. в. Али од времена Александра Севера престају да се кују новци и медаљони са мотивом *profectio*. Усамљен пример *profectio* мотива појављује се у ковању Проба. Одсуство ових мотива у ковању „војничких царева” показује да је царевима у то време било мање важно да се држе традиционалног начина започињања војног похода. На то је утицала и чињеница да већина ових царева, током краткотрајних владавина, није ни успевала да стигне у Рим. Онима којима је то и пошло за руком, било је важније да прикажу тријумфални *adventus* и своју победу (стварну или жељену). И управо се мотиви тријумфалног адвентуса значајно умножавају током овог периода, у развијенијим представама, са све већим бројем учесника. За разлику од царева I и II века, цареви III века радије кују типове адвентуса него тријумфалне мотиве.

Религија је играла важну улогу у претварању угледа стеченог у рату у политичку моћ и у том смислу римски ратни ритуали били су повезани са простором, временом и заједницом. Дефинисали су простор рата и мира, његов почетак и завршетак, народе који су укључени у рат и оне који нису. На тај начин, читав ток рата може се описати као серија ритуалних чинава који објашњавају низ важних царских врлина, чији највећи број можемо пратити преко мотива на новцу и медаљонима. Започиње се церемонијалним одласком цара из Рима (*profectio*) уз чишћење војске (*lustratio*), следе: *adlocutio*, којим се доказују добри односи између цара и војника, њихова слога и верност положеној заклетви (*concordia* и *fides*). Сам рат, сцене бит-

ке, не чине део репертоара реверсних представа, осим представе *debellator hostium*, које изражавају царску *invicta virtus*. С друге стране честе су представе добровољног или насилног подјармљивања супарника, где цар демонстрира милостивост (*clementia*) и правичност (*iustitia*). У сценама инвеституре вазалних краљева осликана је царева политичка далековидост (*providentia*). И коначно, на крају кампање, видимо царев величанствени повратак у Рим (*adventus*) праћен тријумфом, жртвовањем Јупитеру и поделом новца од ратног плена. Све наведене ритуалне радње, приказане и на новцу и медаљонима, преносе стварност и идеологију ратовања, чинећи могућим идеолошки систем врлина које потхрањују римско светско царство. Циљ им је пропаганда државне идеологије фокусиране на војни успех и војску као главни ослонац царске власти и остваривања политичких циљева. У том смислу, новац се појављује као важан медиј за преношење ових идеја до најважнијих корисника – војника.

Релативно велик део царског ковања односи се на наведене групе представа. Царева путовања представљају ствар од јавног интереса, независно од дужности, цивилне или војне, која захтева његово присуство у провинцијама. Од царевих путовања често је зависила судбина државе и грађана. *Adventus* мотив на новцу и медаљонима појављује се као илустрација ових путовања, а у пропагандном смислу усмерен је првенствено на припаднике војске, а потом и на остале грађане.

БИБЛИОГРАФИЈА

Arena, P. 2009. The pompa circensis and the domus Augusta (1st–2nd c. A.D.), In *Ritual Dynamics and Religious Change in the Roman Empire*. Eds. O. Hekster, S. Schmidt–Hofner, C. Witschel, Lieden–Boston: Brill.

Арсенијевић, М. 2006. Војнички аспект Фидес и Конкордије у римском царском ковању (I–III в.). *Гласник Српског археолошког друштва* 22: 63–104.

ВМС I. 1976. H. Mattingly, *Coins of The Roman Empire in the British Museum*, Vol. I, *Augustus to Vitellius*. London: British Museum Publications LTD.

ВМС II. 1930. H. Mattingly, *Coins of The Roman Empire in the British Museum*, Vol. II, *Nerva to Hadrian*. London: British Museum Publications LTD.

ВМС III. 1936. H. Mattingly, *Coins of The Roman Empire in the British Museum*, Vol. II, *Nerva to Hadrian*. London: Bernard Quaritch, LTD.

ВМС V. 1975. H. Mattingly, *Coins of The Roman Empire in the British Museum*, Vol. V, *Partinax to Elagabalus*. London: British Museum Publications LTD.

- Brilliant R.** 1963. *Gesture and Rank in Roman Art, Memoirs of the Connecticut Academy of Arts and Sciences*, Vol. XIV. New Haven: Connecticut
- Војвода М.** 2011. Мотив *profectio* као тема реверсних представа на новцу и медаљонима доба Принципата, *Museum* 12: 31–44.
- Gnecchi, F.** 1912a. *I Medaglioni Romani, Vol. I, Oro ed Argento*. Bologna: Ristampa anastatica dell'edizione di Milano 1912.
- Gnecchi, F.** 1912b. *I Medaglioni Romani, Vol. II, Bronzo*. Bologna: Ristampa anastatica dell'edizione di Milano 1912.
- Gnecchi, F.** 1912в. *I Medaglioni Romani, Vol. III, Bronzo*. Bologna: Ristampa anastatica dell'edizione di Milano 1912.
- Dio. Cass.** 1927. *Dion Cassius, Historia Romana. Dio's Roman History*, Vol. IX, Loeb Classical Library No. 177, translation by E. Cary, Cambridge Mass.–London.
- Kienast D.** 2010. *Römische Kaisertabelle*, 4. Auflage, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lehnen J.** 1997. *Adventus Principis: Untersuchungen zu Sinngehalt und Zeremoniell der Kaiserankunft in den Städten des Imperium Romanum*. Frankfurt am Main: Lang.
- Lehnen J.** 2001. *Profectio Augusti. Zum Kaiserlichen Zeremoniell des Abmarsches*, *Gymnasium* 108, 15–33.
- Manders E.** 2012. *Coining Images of Power, Patterns in the Representation of Roman Emperors on Imperial Coinage A.D. 193–284*. Leiden–Boston: Brill.
- MacCormack S.** 1972. *Change and Continuity in Late Antiquity: The Ceremony of Adventus*. *Historia*, Bd. 21, H. 4, 721–752.
- RIC I.** 1984. C. Humphrey, V. Sutherland, R. Andrew and G. Carson, *The Roman Imperial Coinage*, I, *From 39 BC to AD 69*, London: Spink & Son Ltd.
- RIC II.** 1962. H. Mattingly and E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, II, *Vespasian to Hadrian*, London: Spink & Son Ltd.
- RIC II. 1** 2007. I. Carradice and T. Buttery, *The Roman Imperial Coinage*, II part 1, *from AD 69 to AD 96, Vespasian to Dmition*, London: Spink.
- RIC III.** 1962. H. Mattingly and E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, III, *Antoninus Pius to Commodus*, London: Spink & Son Ltd.
- RIC IV. 1.** 1936. H. Mattingly and E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV part I, *Pertinax to Geta*, London: Spink & Son Ltd.
- RIC IV. 2.** 1938. H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. Humphrey and V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, IV part 2, *Macrinus to Papienus*, London: Spink & Son Ltd.
- RIC IV. 3.** 1949. H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. Humphrey and V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, IV part 3, *Gordian III to Uranius Antoninus*, London: Spink & Son Ltd.

- RIC V. 2.** 1933. P. H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, V part 2, *Probus to Amandus*, London: Spink & Son Ltd.
- Strack L. P.** 1933. *Untersuchungen zur Römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts, Teil II*, Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Toynbee J.** 1986. Roman Medallions. *Numismatic Studies No. 5*: 123–126.
- Hill V. Ph.** 1964. *The Coinage of Septimius Severus and his Family of the Mint of Rome, A.D. 193–217*, London: Spink and Son Ltd.
- Hill V. Ph.** 2001. *The Coinage of Septimius Severus and his Family of the Mint of Rome, A.D. 193–217*, London, репринт.
- Hölscher T.** 1967. *Victoria Romana*. Mainz: Philipp von Zabern.
- САН XII.** 2008. *The Cambridge Ancient History*, Vol. 12. *The Crisis of Empire A.D. 193–337*. Eds. by Alan K. Bowman, Peter Garnsey and Averil Cameron. Cambridge: Cambridge University Press.

Mirjana Vojvoda

Institute of Archaeology, Belgrade

Marija Jović

Niška Banja

**THE *ADVENTUS* MOTIVE AS A THEME OF
REVERSE REPRESENTATIONS ON COINS AND
MEDALLIONS OF PRINCIPATE PERIOD**

Key words: *Adventus, coins, medallions, Roman Empire, Principate period*

Adventus was a solemn entrance of an emperor into Rome, on the occasion of an investiture, a return from a journey or a warpath. Furthermore, it could have referred to the arrival of an emperor into one of the bigger provincial cities. In any case, a happy and safe arrival of the emperor was celebrated with the *adventus* ceremony. On the occasion of this ceremony emperors usually entered the city on horseback, which was also how they were depicted on the reverse representations, usually along with the legend *adventus augusti*.

Adventus, as a happy and significant event, appears as a reverse motive on coins and medallions, conditionally starting since Augustus, certainly since Trajan, continuing to the midst of 5th century. During the first two centuries, a basic iconographic scheme displays an emperor on horseback, with a raised right hand in token of gratitude for the ovations addressed to him. From the period of Septimus Severus the motive was increasingly linked with the results of the imperial military activities and takes the form of a triumphal *adventus*. Although the triumph and the *adventus* were not considered equals, imperial *adventus* throughout the 3rd century was accepted as an imprint of victory. The starting motive of the emperor on horseback with a raised right hand was supplemented with soldiers in escort, which emphasized the military aspect of *adventus*. Starting from Gordian III this, already developed composition, was further enriched with Victory leading the emperor, and by the end of the 3rd century the *adventus* motive became even more solemn by adding more figures who participated in the procession. It should be emphasized that, in parallel, the motives of an emperor on horseback with raised right hand and a javelin in left hand were still coined. In an official imperial propaganda, the primary task of artists was to emphasize the charismatic figure of the emperor, while relying on the renowned tradition of imperial portraits on horseback as numismatic or sculptural types. Conjoining the statue of a horseman with the character of *adventus* motive resulted in the development of the horseman representation as a symbol of a powerful majesty.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

Т. I 1. Октавијан Август (преузето: <http://numismatic.org/>);
 2–4. Галба (преузето са: <http://www.wildwinds.com>); 5–6. Веспасијан
 (преузето: <http://numismatic.org/>); 7. Тит (преузето са: <http://numismatic.org/>);
 8. Трајан (према: Gnechi I, Tav. 23, N. 6); 9–13. Хадријан (преузето са:
<http://www.wildwinds.com>)

Pl. I 1. Octavian Augustus (taken from: <http://numismatic.org/>);
 2–4. Galba (taken from: <http://www.wildwinds.com>); 5–6. Vespasian
 (taken from: <http://numismatic.org/>); 7. Titus (taken from: <http://numismatic.org/>);
 8. Trajan (after: Gnechi I, Tav.23, N. 6); 9–13. Hadrian (taken from:
<http://www.wildwinds.com>)

14

15

16

17

18

19

20

T. II 14–16. Хадријан (преузето са: <http://numismatics.org/>); 17. Луције Вер (преузето са: <http://www.wildwinds.com>), 18. Марко Аурелије (према: Gnechi II, Tav. 59, N. 5); 19. Комод (преузето са: <http://www.wildwinds.com>); 20. Септимије Север (према: Gnechi II, Tav. 92, N. 7)

Pl. II 14–16. Hadrian (taken from: <http://numismatics.org/>); 17. Lucius Verus (taken from: <http://www.wildwinds.com>), 18. Marcus Aurelius (after: Gnechi II, Tav. 59, N. 5); 19. Commodus (from: <http://www.wildwinds.com>); 20. Septimius Severus (after: Gnechi II, Tav. 92, N. 7)

21

22

23

24

25

26

27

28

T. III 21. Септимије Север (преузето са: <http://www.wildwinds.com>);
 22. Септимије Север, Каракала и Гета (преузето са: <http://www.wildwinds.com>); 23. Септимије Север (према: Gnechchi II, Tav 92, N.1), 24. Филип I и Отицилија Севера (према: Gnechchi III, Tav 135, N.17); 25. Требонијан Гал и Волузијан (према: Gnechchi III, Tav 111, N.1); 26. Валеријан I и Галијен (према: Gnechchi II, Tav 113, N.1); 27. Галијен и Салонина (према: Gnechchi III, Tav 155, N.9); 28. Проб (према: Gnechchi II, Tav 119, N.3)

PI. III 21. Septimius Severus (taken from: <http://www.wildwinds.com>);
 22. Septimius Severus, Caracalla and Geta (taken from: <http://www.wildwinds.com>); 23. Septimius Severus (after: Gnechchi II, Tav 92, N.1), 24. Philip I and Otacilia Severa (after: Gnechchi III, Tav 135, N.17); 25. Trebonianus Gallus and Volusian (after: Gnechchi III, Tav 111, N.1); 26. Valerian I and Gallienus (from: Gnechchi II, Tav 113, N.1); 27. Gallienus and Salonina (after: Gnechchi III, Tav 155, N.9); 28. Phrobus (after: Gnechchi II, Tav 119, N.3)